

Lénárd Ödönre emlékezünk

(1911–2003–2011)

Lénárd Ödön 100. születésnapjára, 2011. Karácsonyra a Jelenkori Keresztény Archívum kiadásában, Timár Ágnes gondozásában, megjelent egy kis emlékező könyv: DEUS PROVIDEBIT. Lénárd atyára emlékezünk. A mintegy félszáz emlékező – Lénárd atya rendtársai és barátai, ciszterci nővérek, történészek – írását olvashatjuk. Köztük P. Szabó Ferenc megemlékezését, amely 2011. szeptember 12-én elhangzott a Vatikáni Rádió magyar adásában. – Szabó Ferenc az üldözött szerzetes születésének 100. és Mindszenty József bíboros születésének 120. évfordulójára írta a következő hosszabb emlékezését.

Száz évvel ezelőtt (1911. szeptember 11-én) született Lénárd Ödön piarista, a kommunista diktatúra vértanú papja: hazánkban a leghosszabb ideig raboskodott tevékenyen megélt katolikus hite miatt. 1977 júniusában szabadult utolsóként a bebörtönzött papok közül. Kádár János vatikáni látogatása alkalmával VI. Pál járt közben érte. 1977-től 2003 májusában bekövetkezett haláláig a Ciszterci Nővérek kismarosi apátságában élt mint a szerzetesközösség társalapítója. 1991 májusában a Legfelsőbb Bíróság ártatlannak mondta ki, és a korábbi ítéleteket megsemmisítette. Majdnem 80 évesen, közel 19 évi börtönnel a háta mögött kezdett hozzá 1990-ben a perével kapcsolatos iratok felkutatásához. Kismaroson létrehozta a Monostor Egyháztörténeti Intézetét, amelyet Lénárd Ödön halála (2003. május 23.) óta Timár Ágnes, a monostor volt apátnője és Lénárd atya munkatársa gondoz.

2006-ban - Timár Ágnes, Szabó Gyula és Soós Viktor Attila gondozásában - a Kairosz Kiadónál megjelent az *Utak és útvesztők* c. 455 oldalas kötet (ezentúl: *Uú*), amelynek néhány szakaszához most *széljegyzeteket* szeretnék fűzni. Részben azért, hogy saját ismereteim és tapasztalataim alapján *megegyeztem* Lénárd atya dokumentumait és (történeti-teológiai) reflexióit, részben, hogy néhány adalékkal *kiegészítem* őket.

Most a Mindszenty-év (a vértanú bíboros születésének 120. évfordulója) alkalmával, írással egy kis ízelítőt adok *a magyar katolicizmus helyzetéről a kommunista diktatúra idején*

Az *Utak és útvesztők* sajátos műfaját Timár Ágnes a *Praeludiumban* (*Uú* 12-15) körülírja. Maga a történész Lénárd Ödön ezt mondta: „Nem emlékirat, nem elszámolás, nem börtönkrimi, és zszurnalisztika, hanem itt esti szemlélődés, lelkiismeret-vizsgálat folyik, csöndesedjünk le.” Ez a kötet lelkületében és szemléletében folytatása az *Erő az erőtlenségben* című kötetnek (Márton Áron K. 1996). „A cím utal rá, hogy vannak járható utak a múlt megfelelő kezelésére, és baj lenne hibát hibára halmozva útvesztőkben tévelyegni, és így alkalmat adni arra, hogy ellenséges hatalmak gonosz szándékkal mutogassanak rá arra, amit mi talán szívesen eltakarnánk.” (*Uú* 15)

Lénárd Ödön az 1990-es politikai változás után elkezdte a levéltári kutatást, hogy elítélése és rabsága körülményeit, a hazai egyházüldözés dokumentumait feltárja (az elmúlt évtizedekben ez a kutatás kiszélesedett fiatal történészek bekapcsolódása révén is), és így kiegészítette fogásáról készült prózai írásait és verses vallomásait.

Hamarosan azután, hogy negyedszázados vatikáni szolgálatom (Vatikáni Rádió) után 1992-ben hazatértem, hogy Bécsben elindított jezsuita folyóiratunk, a *Távlatok* főszerkesztőjeként Budapesten dolgozzak, Lénárd atyával megbeszéltünk egy találkozót. Itt a Sodrás utcában

felkeresett, hosszan elbeszélhettünk, főleg a Vatikán keleti politikájáról. Az atya hallotta, hogy több ízben VI. Pál és II. János Pál, illetve Agostino Casaroli bíboros tolmácsa voltam, amikor magyar politikai vezetők (Kádár János, Lázár György, Horn Gyula, Pozsgai Imre, továbbá Miklós Imre (háromszor) a Vatikánba látogattak. Arról is értesült, hogy 1977. jún. 9-én, VI. Pál tolmácsa voltam, amikor Kádár János a Vatikánba látogatott. Az *Uú*-ban (158: „Az utolsó pap szabadul”) olvashatunk arról, hogy Lénárd Ödön szabadulása a Kádár-látogatáshoz kapcsolódik. Akkor adták át Kádárnak (a pápa vagy Casaroli?, ennek nem voltam szemtanúja) azt a levelet, amely döntő volt Lénárd atya kiszabadításában. Amennyire a titoktartás engedte, beszámoltam Kádár vatikáni látogatásáról, amelyet később többször megírtam. (Pl. „Egy évtized VI. Pál szolgálatában”, in: *Az egyház küldött* (szerk. Kránitz Mihály), SZIT, Bp., 2009, 49-62, itt további irodalom.) Főleg az *Ostpolitik* értékelésében értettünk egyet. Még abban is, hogy – nem ítélve el személyeket, mert ez Istenre tartozik – világosan meg kell különböztetni a történetekben az igazságot és a hazugságot, a jót és a rosszat, a Krisztus és egyháza mellett kiálló és ezért börtönt is vállaló hitvallót az áruló és a besúgó ügynöktől.

P. Lénárd írási (az 1990 előttiakat még kéziratban olvastam) az Evangélium szellemét sugározták. A börtönévek alatt volt ideje, hogy „kihordja”, megérlelje eszmélődéseit. Bár el volt vágva a nagyvilágtól és a világegyháztól, kiszabadulás után gyorsan tájékozódott: világosan lát és ítél. Nem tűr megalkuvást, amikor evangéliumi magatartásról van szó, de nem ítéli el (csak regisztrálja) az egyes konkrét személyeket az egyház ügyének ártó magatartásuk miatt. A „Történelmi igazságtétel” c. írásában (*Távlatok* 7/413) kifejtette keresztény álláspontját, megkülönböztetve a tisztázást és a felelősségre vonást, a gonosz hatalomnak való ellenállás keresztény arculatát.

Én magam is – a *Távlatok* főszerkesztésével, Györgyovich Miklóssal - elkezdtem összegyűjteni és kiadni („*Anima Una*”-könyvsorozat) az üldözött jezsuiták vallomásait. Lénárd atyával kapcsolatban maradtunk. A magyar egyházi lapok közül elsőnek a *Távlatok* adott fórumot Lénárd Ödön írásainak. Honlapunkon www.tavlatok.hu, a repertóriumban, illetve az archívumban az érdeklődők utánanézhettek, letölthetik írásait. A következő számokban jelentek meg cikkei: 4/62, 7/413, 9/94, 10/186, 11/213, 14/713, 15/ 74. Az 1992/3. számban (7/413) megjelent „Történelmi igazságtétel” c. tanulmányt Lénárd Ö. felvette az *Erő az erőtlenségben* (=Ee 27kk) c. kötetbe. Erről a könyvről alapos és egyetértő ismertetést írt a *Távlatokba* (1995/, 784-789) Pálos Antal, aki Lénárd atya sorstársa és tisztelője volt. (Lásd *Üldözött jezsuiták vallomásai*. „*Anima Una*”-könyvek/8, 1955, továbbá: Szabó Ferenc JS – Lázár Kovács Ákos: *Pálos Antal emlékezete*. SZIT, Bp. 2009.) P. Pálos a „Logikus beteljesülések” c. fejezetet tartja leginkább figyelemre méltónak.

Egy fontos szakaszt idézek a 130-131. oldalról: „A magyar társadalom, majd később a katolikus hívők szemléletében is viszonylag hamar válnak két ellentétes pólus megtestesítőivé *Mindszenty* és *Czapik*. Az első – a szemlélő hajlandósága szerint – kapja a hűséges, hagyományhű, jellemes, akaraterős, mozdíthatatlan, merev, kompromisszumra képtelen, egyoldalú, reakciós stb. színeket, míg Czapik – ugyancsak a szemlélő szája íze szerint – lesz ügyes, taktikus, életrevaló, ravasz, diplomata, dörzsölt politikus, haladó, megalkuvó, eladott stb.” (...) A kitüntető vagy elítélő minősítések mellett, „alig van szó az adatokkal alátámasztott, világos és átfogó elvi, *erkölcsi-történelmi megközelítésről*, hanem csak többé-kevésbé naiv, elfogult, rosszabb esetben önigazoló, aktuálpolitikailag megszínezett állásfoglalásokról. (...) A mai, történelmi-erkölcsi alapon álló szemlélő azt mondhatja, hogy *Mindszenty* minden külön, az egyes adott helyzetekre tudatosan kidolgozott elvi, világnézeti, vagy taktikai meg-alapozottság nélkül, evangéliumi egyénisége spontaneitásával élte és képviselte a semmire nem néző, föltétlen *evangéliumi hűséget*. Czapik ugyanúgy a maga földibb, evilágibb belső struktúrájával a *túlélést*. (...) *Mindszenty* személyes tragédiájával halálos sebet kapott a hűség

egész vonala is, míg a párhuzamos vonal által, ha félelem és kényszer hatása alatt is, de mégiscsak elfogadott 1950. évi megegyezés átfogó és kizárólagos játékszabállyá tette a túlélést.” (131-132) Tovább Lénárd megállapítja. „a közismert és kiugró békepapok is *messze túlmentek Czapikon.*” És: „a *vértanúság* az Evangélium egyik alapfogalma, és nem Mindszenty hobbyja.”

Mindszenty bíboros helytállására letartóztatására, és utána a püspöki kar megoszlására, az 1950-es megegyezésre és következményeire, a koncepciók perekre hosszabban kitér az *Új* (244kk). Pálos Antal S.J.: (1914-2005) az említett *Távlatok*-recenzióban, majd a *Vigilának* adott interjúban (1996-1999 közötti beszélgetések), amelyet közöltünk a *Pálos Antal emlékezete* c. kötetben (85kk), még Lénárdnál is keményebben vázolta a magyar egyházi vezetés kompromisszumait és az együttműködő békepapok tevékenységét, az ÁEH működését és az értelmiség (katolikus sajtó) árulását, a „túlélés” és a „kis lépések” politikáját, valamint A. Casaroli *Ostpolitik*-jét.

Pálos Antal azt elemzi (i.m. 97kk.), hogy Mindszenty bíboros letartóztatása után a hierarchia „lefekvése” következett. Az 1949. január 16-án tartott püspöki konferencián nem olvasták fel XII. Pius P. Mócsy Imre S.J. által Rómából hozott levelet, amelyben a pápa azt kívánta, hogy a püspökök álljanak Mindszenty hercegrímás mellé, tiltakozzanak letartóztatása ellen. Ez nem történt meg, a „tárgyalni” kész Czapik érseknek adták át az ügyek vezetését. P. Pálos mindezt P. Mócsytól tudta meg, aki bement az értekezletre, majd még a központi szeminárium folyosóján maradt. „Czapik azt mondta, hogy nem lehet a magyar Egyházat kiszolgáltatni a kommunistáknak, és alkalmat adni arra, hogy mindent összetörjenek. Most okosnak kell lenni, ezt a levelet pedig el kell rejtetni. Ettől a pillanattól számítom a ’túlélés korszakát’. A 49-50 közötti idő a teljes lefekvés kora. Egy kis huzavona, aztán megtettek mindent” (*Pálos Antal emlékezete*, 103.)*

*Mócsy Imre S.J. 1948-49-es római küldetéséről részletesen beszámol „*Beadványom*” c. *Pro memoria*-jában, in: *Hagytam magam szereteteni*, JTMR - Szent Jeromos Katolikus. Bibliatársulat, Bp. 2007, 258-265. Mindebből az is kiderül, hogy mennyire hamis az a vélemény, hogy Rákosi kereste volna a párbeszédet a Vatikánnal, de Mindszenty makacssága ezt megakadályozta. Rákosi már 1948 elején elhatározta, hogy Mindszentyt „félreállítja”. Csak taktikázás volt, hogy beleegyezett P. Mócsy római „küldetésébe”: Mócsy a karácsonyi ünnepek miatt nem tudott a vatikáni felelősökkel tárgyalni, mire erre sor került volna, ment a hír, hogy Mindszenty bíborost dec. 26-án letartóztatták.

Lénárd Ödön (*Új* 183kk) részletesen és hitelesen feltárja az *Állami Egyháziügyi Hivatal* (ÁEH) megalakulását, működési területét, módszereit, miként tartotta „pórázon” az egyházi vezetőket. Mindent Moszkva irányított. (*Új* 331). Az ÁEH az egyházakat „mindenben totálisan ellenőrző intézmény volt.” Az ÁEH és a magyar püspöki kar, illetve annak egyes tagjai kapcsolatával foglalkozik a jól dokumentált „A Magyar Katolikus Püspöki Kar” c. rész (*Új* 244-3334) Többször szó esik a „kis lépések” egyházpolitikusa, Lékai László bíboros és a „taktikázó”, a *Vigiliában* a dialógusról cikkező Cserhádi József, a püspöki kar titkára szerepléséről. Lénárd Ödön hozza és kommentálja (*Új* 329kk) Cserhádi József utolsó, a bécsi *Kathpress*nek adott 1994. július 15-i nyilatkozatát, amelyet a püspök halála után hoztak nyilvánosságra. „Szégyenletes volt, ami velünk történt”. „Úgy bántak velünk, mint a kisiskolás gyerekekkel...” Megdöbbentő a valódi helyzetnek ez az őszinte feltárása.

Némileg „árnyaltabban”, de ugyanezt írta Cserhádi püspök utolsó könyvében (*Fényvillanások a hosszú éjszakában*. Dokumentációs visszaemlékezések a vallásüldözés harminc évéről. Pécs, 1990, 17 és 21): „Kellemetlen, rossz szájját felidéző emlékek maradtak az állami Egyháziügyi hivatal jelenlétéből és tevékenységéből. Kriminológiai ízű, leszámolásra és bosszúállásra hangolt tárgyalási módszerrel, az államvédelmi hatóságok közbelépésére kész hátterét mindig sejtve, ültették le a hivatalba hívott püspököket és papokat egyaránt. A felülről jövő,

mindig hatalmat és csak ritkán jóindulatot éreztető 'tárgyalásokon' kívánták a püspököket meggyőzni, akik mindig csak egyedül ülhettek le a hivatal elnökével és egy vagy két tisztviselőjével." (...) A magyar egyház ellenállását nem lehetett hírverésekkel vagy sajtóközlésekkel szellőztetni; befelé kellett elkönyvelni a szívek mélyébe süllyesztett, sokszor kockázatos kiállást, de egyúttal mindazt a jót is, amit tehattünk és őszinte lelkiismerettel meg is akartunk tenni. Csodákat nem tehattünk, mutatós, magával ragadó hőseink sem voltak sokan, áruló viszont elég bőven akadt. A magyar egyház egyharmadát elragadta az előnyöket kereső behódolás, a közömbösség és a félelem. A csendes ellenállók között sorakoztak fel a családjukért, a gyermekeik hitéért és jövőjéért aggódó édesanyák. De a cselekvők sorában feltűnően kevés volt a fiatal!"

Az ÁEH tartotta a kapcsolatot a Vatikánnal. Vezetői kötötték meg a Szentszékkal az 1964-es részleges megállapodást (Uú 194). Ennek egyik pontja szerint a Pápai Magyar Intézet (PMI) a magyar püspöki tulajdonába került. Az ÁEH és a PMI kapcsolatáról (Uú 208-209) röviden ír Lénárd, de kiemeli: „az ÁEH számára „rendkívül fontos volt, hogy legyen egy politikailag teljesen megbízható egyházi nemzedék, akik a Miklós Imre által képviselt egyházpolitikai vonalat önként, belső meggyőződésből képviselik. (...) Tudva levő, hogy a Vatikán a magasabb nemzetközi egyházi intézményekben végzett papokból nevezi ki a püspököket.” Lénárd hozzáfűzi: „Az Állambiztonsági Levéltár adattárából az is kitűnik, hogy a külföldön, elsősorban a Rómában tanulóknak milyen magas százaléka dolgozott a magyar hírszerzésnek. Jelentéseik több dossziét töltenek meg.”

Lénárd Ödön állításait a *PMI-ről* szeretném *vastagon aláhúzni*, saját tapasztalataimmal és az ügynöki beszerzésemre tett kommunista kísérlet dossziéjával alátámasztani.*

*Belügyminisztérium. III/I-4. Osztály. Szigorúan titkos! Az „Ügy dossziéja” I.1333 számú, fedőnév: „Tengler Georg”, archív szám: K-2630/77.I) Megnyitva: 1970. IV; lezárva: 1977. I. 18. Az 1977. jan. 14-i Határozat szerint T.G. beszerzésével 1964-től foglalkoztak. „Az utóbbi években a tanulmányozás során nyilvánvalóvá vált, hogy TENGLER, ellenséges meggyőződése miatt operatív célra nem hasznosítható.”

Ezt a 280 oldalas dossziét tehát 1977-ben lezárták, mivel nem sikerült beszerzésem. A PMI első négy rektor (majd püspök) gyakran adott le jelentést rólam, ugyanígy az ösztöndíjasok is. A kötegben van egy bőséges csomó, amely leírja a PMI ÁEH-tól előírt működési szabályzatát, az ösztöndíjasok kiválasztásától a jelentési kötelezettségig, ebben van egy összefoglaló jelentés (1976. febr. 4) az Intézet 1964-1975 közötti 10 éves működéséről nevekkkel, eredményekkel. Eddig összesen 46 tanuló és vezető személy közül 20 főt sikerült beszerzeni ügynököknek. Megalapozott volt tehát kijelentésem a „Hitvallók és ügynökök” c. filmben, hogy a PMI „kémközpontként” is működött. (Ezzel nem állítottam azt, hogy valamennyi ott tanuló pap vagy vezető ügyök volt.)*

*E tanulmányom megírása után fél évvel megjelent Szabó Gyula könyve: *A Pápai Magyar Intézet mint a magyar hírszerzés előretolt bástyája (1963-1989)*. Püski, Bp. 2011. Az itt közölt dokumentációból több szerepel az én beszerzési dossziémban is.

Hasonlóképpen az AEH és a *katolikus sajtó* kapcsolatáról (Uú 222-223, 335-371) írt lapokat is megerősíthetem. „Tengler Georg” dossziéjában nagyon sok jelentés van rólam az ott megnevezett sajtósoktól: *Új Ember* (Magyar Ferenc) és *Magyar Kurír* (Márkus László). Egyébként ezt annakidején is sejtettem, amikor hazai látogatóim megjelentek a Vatikáni Rádiónál, vagy itthon találkoztam a katolikus sajtó embereivel. Persze tudjuk, milyen nyomás nehezedett az egyházi életre, a sajtóra is. De egyik kérdés az ÁEH cenzúrája, a másik az ügynökök vállalkozók tevékenysége.

Valójában már a hetvenes években elkezdődött az együttműködés: a Magyar Kurír jórészt a mi híreinkből élt. Miután 1968-ban meghívásomra Rónay György pár előadást tartott a Vati-

káni Rádióban, baráti kapcsolat jött létre közöttünk, cikkeket kért tőlem a *Vigiliába*, egymásnak küldtük könyveinket. Persze egyik kérdés az ÁEH cenzúrája, a másik az ügynöknek vállalkozók tevékenysége. Itt jegyzem meg még: Idővel hasznosnak bizonyult könyvakciónk szempontjából az együttműködés a Szent István Társulat Igazgatójával, Ákos Gézával. Nemcsak vallásos kiadványaink hazaküldését könnyítette meg ügyeskedése az ÁEH-nál (az „Uraknál”, ahogy mondani szokta), hanem Cserháti József püspök segítségével azt is elérte, hogy a Társulat újra kiadta a Xavier Léon-Dufour-féle francia *Biblikus Teológiai Szótárt*, amelyet P. Nagy Ferencsel szerkesztettünk, többedmagunkkal fordítottunk és kétszer Rómában kiadtunk, ugyanígy a Rómában általunk kiadott *Teológiai Kiskönyvtár* 34 füzeté is megjelent a Társulatnál 6 kötetben *Teológiai vázlatok* címmel.

Megjegyzéseim az Ostpolitikhoz.

P. Lénárd Ödön szerint az 1964-es egyezmény „legsúlyosabb következménye: a Vatikán megváltoztatta eddigi Magyarországgal kapcsolatos egyházpolitikáját, mely 1964-ig egyértelműen a hitükért üldöztetést, börtönt, halált vállalók mellé állás volt. 1964 után a Vatikán nem vállalt közösséget a római katolikus egyház tanúságtevőivel, és ezzel az üldözök oldalára állt.” Ezt a sommás állítást némileg árnyalnunk kell. Rögtön megjegyzem: magam is többször leírtam, Wyszynski bíborosra is hivatkozva, aki keményen bírálta Casaroli egyházpolitikáját: sokszor úgy tűnt, sőt tény volt, hogy a *diplomácia* egyháza megfeledezett a *vértanúk* egyházáról. Később (*Uú* 205-207, 316-319) Lénárd még dokumentált adatokat közöl az egyházpolitikáról és annak főszereplőiről, Agostino Casaroliról és Miklós Imréről.

Itt az ideje, hogy összefoglaljam véleményemet az *Ostpolitik*ről és a „kis lépésekről” Természetesen, mivel a pápák és Casaroli érsek tolmácsa voltam, bizonyos kérdésekben kötelez a titoktartás. A magyar politikai vezetők vagy Miklós látogatásai, megbeszélései után Casaroli érseknek francia beszámolókat készítettem. Ezekre nem hivatkozom, hanem a korabeli sajtóvisszhangokra és a tényeket feltáró és dokumentáló későbbi művekre. Legfontosabbak: Mindszenty és Casaroli emlékiratai, G. Barberini művei (Casaroli hagyatéka), Mészáros István, Szabó Csaba, Bánkúti, Fejérdy stb. kutatásai. (Vö. *bibliográfiám*.)

Köztudott, hogy az *Ostpolitik* vezetője és főszereplője Agostino Casaroli érsek volt, akit II. János Pál 1978-ban bíboros államtitkárrá nevezett ki. Casaroli bíboros *Emlékirataiban* (*A türelem vértanúsága*) bevallja, hogy – 1963 óta, amikor először látogatott Budapestre – mindvégig a "Mindszenty-kérdés" megoldása volt a legnehezebb probléma. Többször megjegyzi, hogy Mindszenty bíboros ellene volt mindig a kommunista kormánnyal való bármilyen megbeszélésnek, kompromisszumos tárgyalásnak. Csakugyan, Mindszenty bíboros többször elítélte a Vatikán Keleti politikáját. (Pl. *Emlékirataim*, 462–63.) Casaroli politikája igazolására hivatkozhatott XXIII. János pápára, aki a keleti politikát kezdeményezte, és részben VI. Pálra is, aki folytatni akarta a nyitást és a párbeszédet, bár – szerintem – ha kezdetben nem is, egy idő után VI. Pált egyoldalúan informálta, valamiképpen "kettős játékot" játszott.

Természetesen a Vatikáni Rádiónál követtük az eseményeket: a "koegzisztencia", az "enyhülés", a "dialógus" jelszavak, vagy ahogy Mindszenty írta: "varázsigék" mögött rejtőzködött a valóság, az, hogy a szovjet csapatok vérbe fojtották az 1956-os szabadságharcot, hogy Kádár vezetésével újra berendezkedett a diktatúra, a népet és a vallást (egyházat) elnyomó hatalom. Közben folytak a tárgyalások Casaroliék és a magyar kormány között, hogy "megoldják" a

Mindszenty-kérdést. 1960–65 között a bíboros betegeskedett az amerikai követségen; az erről szóló híresztelések terjedtek: 1971-ben már híre járt annak, hogy Mindszentyt – "súlyos betegsége" miatt – ki kell hozni Nyugatra. Mindszenty bíboros megkapta VI. Pál levelét amelyben arra kérte őt, hogy a püspöki szinódus szeptember 30-i megnyitására utazzon Bécsen keresztül Rómába Zágon József és Mons. Giovanni Cheli társaságában. (Vö. *Emlékirataim*, 480–481.)

Az *Ospolitik* egyik állomása volt Kádár János látogatása 1977. június 9-én Vatikánban. A Casaroli diplomáciája sikerének könyvelhette el ezt az eseményt. Bár amikor VI. Pál ajtaja előtt Kádárra vártunk, Casaroli érsek (akkor még nem bíboros) habozva mondta nekem: nem tudja, jól teszik-e, hogy fogadják a magyar kommunista párttitkárt. "De hát ő maga kérte ezt; majd a történelem ítélni fog." Tény az, hogy a nemzetközi sajtó vegyesen kommentálta az eseményt. Amikor 1977. június 9-én reggel a Vatikánba igyekeztem (reverendában, ez volt a kívánság), láttam, hogy a Vatikánból az Angyalvárba vezető városfalra nagy betűkkel, mészszel felírták: "KADAR BOIA" = Kádár gyilkos.

Mikor már értesítést kaptunk arról, hogy Kádár és küldöttsége megérkezett a Vatikánba, Casaroli érsekkel bementünk VI. Pál dolgozószobájába. Az idős pápa (mindez egy évvel halála előtt történt!) kissé izgulhatott, mert hallottam gyomra korgását. Jelen volt még a pápa titkára, Mons. Macchi. VI. Pál az ajtóban barátságosan fogadta vendégét, hosszú ideig fogta Kádár kezét, miközben üdvözlő szavakat váltottak. Aztán hárman-hárman leültünk az asztalhoz. A pápa jobbán Casaroli, balján én, VI. Pállal szemben Kádár János, jobbán Nagy János külügyminiszter-helyettes (nem Pulya Frigyes, ahogy a protokoll tervezte, bár ő is Rómába jött), Kádár balján tolmácsa.

A mai napig megőriztem akkori jegyzeteimet, amelyeket aztán franciául letisztáztam, és átadtam Casaroli érseknek. Ez a zártkörű beszélgetés kb. egy óráig tartott, a vége felé a pápa átadta a szót Casarolinak. Annyit elmondhatok, hogy nem annyira a beszélgetés tartalma, hanem ténye volt jelentős. Amikor a pápa könyvtárában együtt voltak a vatikáni monsignorék és Kádár kísérete (feleségével), VI. Pál felolvasta beszédét olaszul, én pedig szakaszonként magyarra fordítottam. E beszédet leközzöltem a *Katolikus Szemle* 1977. évi számában. (Kétség kívül A. Casaroli sugallta.) Ebben többek között ez áll:

(...) Szentszék és a magyarországi Egyház őszintén hajlandók továbbra is ezen az úton járni, nyíltan és lojálisan, kellőképpen értékelve mindazt, amit az állam tett annak érdekében, hogy a maga részéről lehetővé tegye a kölcsönös megállapodások révén az eddig elért eredményeket, és attól az óhajtól vezetve, hogy tehetség legyen az előrehaladás még távolabbi célpontok felé.

Tudjuk, hogy Excellenciád is ismételten hasonló szándékot fejezett ki. Ez arra a bizalomra sarkall bennünket, hogy látogatása – azon túlmenően, hogy megkoronázása egy már megtett fontos útszakasznak – újabb haladást jelez és ígér a kölcsönös kapcsolatok, az egymás megértése és a pozitív együttműködés útján: együttműködés olyan nemes ügyek szolgálatára, amelyek nemcsak a magyar népet érdeklik, hanem más népeket és az egész emberiséget is, különösen a béke védelmében és a nemzetek társadalmi, gazdasági, kulturális és erkölcsi fejlődésének előmozdítása érdekében."

A *Katolikus Szemle*nek ugyanabban a számában, a pápai beszéd közzlése után beszámoltam Kádár János látogatásáról.

A pápai fogadás végén került sor az ajándékok kicserélésére. Kádár János Kovács Margit művésznő egy Madonnát ábrázoló színes kerámiáját ajándékozta a Pápának megemlítve azt, hogy a művésznő – aki tíz nappal ezelőtt elhunyt – kifejezetten a Szentatyának készítette alkotását. A kerámián kívül felajánlottak még a Szentatyának egy díszes albumot, amely Kovács Margit műveit mutatja be. A Szentatya a magyar származású Amerigo Tot egy bronzmetszetét adta ajándékba, amely Szent Pétert és Szent Pált ábrázolja, valamint pápasága emlékmémét nyújtotta át valamennyi látogatójának, amely szintén Amerigo Tot alkotása. Kádár feleségének egy rózsafüzért adott a pápa, ahogy ez szokása volt politikusok feleségeivel való találkozásokkor.

Itt megemlítem, hogy a Kádár-látogatást *megelőzték* a következő események: 1975. november 13-án (már Mindszenty halála után) VI. Pál fogadta Lázár György miniszterelnököt, aki valamiképpen előkészítette a Kádár-látogatást. Casaroli szerint (164.) ekkorra már beértek a helsinki záróokmány gyümölcsei, amiről a pápa említést tett kivonatosan idézett beszédében.

1977 húsvét utáni héten valamennyi magyar főpásztor Lékai László prímás vezetésével ad limina látogatásra érkezett a Vatikánba. Beszámoltak a pápának és az illetékes kongregációnak a magyarországi egyház helyzetéről. A főpásztorokat április 14-én együttesen fogadta VI. Pál. Előtte, ápr. 12-én Lékai László bíboros címtemplomában (a Corso d'Italia-n) koncelebrált szentmisét mutattak be, előtte és utána pedig mint zarándokok felkeresték a négy bazilikát. Mindezekről beszámoltam a Vatikáni Rádióban. Lékai bíborossal pedig interjút készítettem a magyar műsornak: főleg a pápai kihallgatás élményéről számolt be.

Kevéssel Kádár vatikáni látogatása után, 1977. június közepétől július közepéig látogatást tettem Magyarországon (belga útlevéllal, magyar vízummal). Különböző találkozásaim során egyrészt felmérhettem Kádár vatikáni látogatásának visszhangját (pozitív és negatív visszhangok), és tájékozódhattam a magyarországi egyház nehéz helyzetéről: a katekézis (hitoktatás) különböző fékezései, a bázisközösségek, ifjúsági csoportok működése, katolikus iskolák és katolikus sajtó, világiaknak rendezett teológiai kurzusok stb.) Minderről beszámoltam Mons. Pogginak, aki ekkoriban már Magyarországra járt. A Vatikán képviselője egyik magyarországi úttjáról visszatérve átnyújtott egy listát: a hatóságok (Lékai bíboros?) felsorolták, kikkel találkoztam, miről beszéltem velük stb. Többek között az is a vádak/kritikák között szerepelt, hogy indiszkrét voltam Kádár vatikáni látogatásáról beszélve (valójában csak fényképeket mutattam, és megjegyeztem, hogy az egyiken a pápa éppen rózsafüzért ad Kádár feleségének). A kritikákra válaszul egy memorandumot írtam Mons. Pogginak. Többek között leszögeztem: én nem bíráltam a Szentszék keleti politikáját, csak *meghallgattam* az ilyen kritikákat. Ugyanezt válaszoltam a Lékai bíborosra vonatkozó kritikákkal kapcsolatban: nem én bíráltam, hanem meghallgattam papok, újságírók stb. bírálatát (köztük a Mindszenty--pártiakét). Többek között olyan vádak is (egy püspöktől szivárgott ki a hír), hogy Lékai bíboros az *ad limina* látogatáskor nagyon rózsás képet festett a magyar egyház, nevezetesen a hitoktatás helyzetéről. Hangsúlyoztam Mons. Pogginak (és általa Casaroli érseknek), hogy ezek a rólam szóló kritikák azt célozzák, hogy diszkreditálják személyemet, gátolják rádiós és könyvkiadói tevékenységemet. Egyébként később megtudtam, hogy Mons. Mester István barátomat, a Papi Kongregációban dolgozó kiváló honfitársunkat is igyekeztek diszkreditálni, mert hiteles információkat nyújtott be Casaroliéknak a magyarországi vallási helyzetről.

A. Casaroli bíboros államtitkár 1998. június 9-én hunyt. II. János Pál nemcsak jóváhagyta keleti politikáját, hanem – sokak meglepetésére – 1998-ban kinevezte államtitkárnak. Tényle-

gesen 1963 és 1990 között ő intézte az *Ostpolitikot*. (Bár az is tény, hogy a lengyelországi politikát és egyházpolitikát maga Wojtyła pápa intézte, néha átnyúlva a lengyel főpásztorok feje felett is.)

Casaroli *Emlékirataiban* (*A türelem vértanúsága*) igyekezett igazolni politikáját, amely számos kritikát váltott ki, különösen is a kommunista országok egyes egyházi vezetői és üldözött papjai, hívei részéről. Sok új dokumentum jelent meg az egyháztörténetnek erről az időszakáról, a modern egyházüldözésről és a Krisztusért vértanúságot szenvedő magyarországi világi hívőkről és egyháziakról. Nagyobb történelmi távlat szükséges a tárgyilagos feldolgoáshoz

Újabban nagy jelentőségűnek tartom Giovanni Barberini két művét a Szentszék keleti politikájáról, minthogy feltárja A. Casaroli szellemi hagyatékát. Hozzájárul ahhoz, hogy árnyaltabban lássuk a pápák és Casaroli változó szerepét, többek között a „Mindszenty-üggyel” kapcsolatban: a vértanú bíboros alakját és helytállását új dokumentáció közzététele kapcsán hamis értelmezéseivel eltorzítja Somorjai Ádám OSB. Lásd alább az *Irodalomban* Mészáros István könyvét (*Árnyak és fények*), valamint cikkemet a *Vigilia* 2010/7. számában.

A „Mindszenty-üggyel” Casaroli bíboros külön fejezetben foglalkozik. (E, 151–163.) A vértanú bíboros nem kis nehézségeket okozott a Vatikánnak; a Keleti politikát kompromisszumnak, a kommunista hatalom iránti engedékenységgel tartotta, amikor Bécsből feltárta a „létező szocializmusban” elnyomott egyház helyzetét. Meglepő Casaroli bíboros vallomása az említett fejezet végén (163): „A történelem nagy alakja marad ő, s gondolom, kevesen őriznek róla csodálatra méltóbb – és mondhatom – szeretetteljesebb emléket nálam.”

A kommunizmus bukása után új helyzet állt elő, más, mint amikor még nem lehetett előre látni, hogy meddig tart a bolsevista elnyomás. A XXIII. János által kezdeményezett, majd a VI. Pál és II. János Pál által folytatott politika a „modus vivendi” keresésében főleg a megüresedett püspöki székek betöltésére irányult; sokszor bizony a kommunisták jelöltjeit fogadták el. (Ez kiderül az *Emlékiratokból* is.) Talán Rómában túlságosan nagy fontosságot tulajdonítottak a püspöki székek betöltésének, és sokszor a felsorolás szintjén hagyták a megoldatlan egyházi kérdéseket. A „Mindszenty-ügyről” szólva hangsúlyozz Casaroli (159), de ezt a kijelentést más esetekben is megismétli: döntései kizárólag egyházi és vallási indíttatásúak voltak, az adott körülmények között mindenképp fontosabbnak tartották a lelkek üdvössége ügyét. Ezt a szándékát nem vonhatjuk kétségbe. De kevésbé lehet őszintének mondani a kommunista fél szándékát, hiszen – eltekintve a Gorbacsovval kezdődött enyhüléstől –, a cél az egyház megbénítása, a vallás elnyomása, az ateizmus terjesztése volt.

Casaroli maga mondja (81): „a kommunista világon kívülről érkezett”, nehezen ismerhette meg „a szocializmust építő”, valójában elnyomó rendszer igazi természetét, amikor azt remélte, hogy az alapvető változások lassú változtatásokkal (generációváltással) elérhetőek. A „kis lépéseket” szerencsére meggyorsította a gorbacsovi politika: sőt a „glásznosztj” és a „peresztrojka”, talán szándéka ellenére, a bolsevizmus összeomlásához vezetett. Ezt hangsúlyoztam, amikor az 1964-es részleges megállapodás 25. évfordulóján (1989) megjelent vezércikk az *Osservatore Romano*-ban a „kis lépéseket” méltatta. A Casaroli bíboros által sugallt cikket ismertettem a Vatikáni Rádióban, és – az akkori illetékes, Colasuonno érsek engedélyével – kommentálhattam is. Akkor először mertem bírálni a Vatikáni Rádióban az *Ostpolitikot*.

Achille Silvestrini bíboros A. Casaroli *Emlékiratai*hoz írt bevezetőjében utal arra, hogy a Keleti politikát különbözőképpen ítélik meg, mert az események mérlegeléséhez különböző mérceket alkalmaznak. Gyakran a hatékonyság szempontjai kerekedtek felül. De – fűzi hozzá Silvestrini – mons. Casaroli elsőnek ismerte el, hogy az eredmények korlátozottak és kényszermegoldások voltak. Valójában nemcsak a hatékonyságot, hanem a szolgálathoz való hűséget is figyelembe kell venni, hangsúlyozza Silvestrini. Hozzáfűzném: Kétségtelen, hogy a türelmes tárgyalások során Casaroliék hűségesek maradtak az elvekhez, igyekeztek az egyház és a hívek jogait szem előtt tartani, de talán a II. János Pál által is dicsért „történelmi realiz-

mus” nem minden esetben, helyzetben érvényesült. Talán nemcsak a „türelem vértanúságá”-ra, hanem *valódi vértanúságra* is szükség volt, amelyre példát adtak a kommunista hatalom által koholt vádakkal elítélt és börtönbe vetett főpapok, szerzetesek, világiak, akiknek hősies helytállása példa marad az eljövendő nemzedéknek.

A diplomácia egyháza néha mintha megfeledkezett volna a vértanúk egyházáról.

***

Csak néhány jegyzetet fűztem Lénárd Ödön dokumentációjához és eszmélődéseihez. Kommunista egyházüldözéssel, a diktatúra működésével, a titkosrendőrség által működtetett ügynökhálózattal az utolsó másfél évtizedben számos könyv, konferencia, kiállítás, film foglalkozott. A tények feltárása, a tisztázás egyszerűbb, de szükséges, a felelősségre vonás sokkal bonyolultabb, hangoztatta P. Lénárd. Hiányzik az elmélyültebb keresztény, etikai-történelmi reflexió, amelynek csíráit megtaláljuk Ödön atyánál. Az ágostoni *De Civitate Dei* történelemteológiáját vélem felfedezni a most befejezésül idézendő lapokon (Uú 15-16): „*Eltévesztjük a dolgunkat, amikor önmagunkat egy materialista diktatúra fogalmai szerint nézzük, értelmezzük és akarjuk igazolni. Az Egyház nem politikai hatalom. A keresztény, a természetfölötti Isten Országának polgára (vö. Jn 18, 36), akit az Evangéliumban lefektetett elvek köteleznek minden cselekedetében itt a földön. Visszatekintve a vallásüldözés évtizedeire, azzal kell szembenéznünk, hogy hol és miért voltunk hűtlenek az Evangéliumhoz. Az evilági jövőnk és az örökéletünk tiszta, szép reménységét alapozzuk, amikor nyugodtan szembenéznünk a múlt tényeivel. Alapvetően ezzel a szemmel nézett bennünket az üldöző hatalom is, különben indokolatlan és nevetséges mindaz az erőfelvonulás, amit a hit és a tiszta hűség megtörésére bevetettek. Sohasem a mi személyünkről volt szó, hanem két világ állt egymással szemben: az Isten és az istentelenség világa. Ez az ellentét kiengesztelhetetlen. Amikor ezt a tényt felismerjük, megváltozott bennünk a helyzet. A feladat nem lett könnyebb, de már nem maradtunk magunkra emberi gyöngeségeinkkel, mellénk állt a Kegyelem.*”

Irodalom

Szabó Ferenc SJ: „Egy évtized VI. Pál szolgálatában” in: Kránitz Mihály (szerk.): *Az Egyház küldött. VI. Pál pápa apostoli műve.*

SZIT, Bp. 2009. 47–62.)

Szabó Ferenc: „Az Ostpolitik és visszája” in: *Studia Religiosa.*

Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára. Szeged, 1998, 114–124.

Szabó Ferenc: Az Ostpolitik emlékezete, *Vigilia*, 1992/11, 844–848.

Uő: „Az Ostpolitik – A. Casaroli szemszögéből”, *Távlatok*, 2000/3, 436–442.

Uő: „Kádár János VI. Pál pápánál”, *Katolikus Szemle*, 1977, 156–158.

Uő.: „Egy lehetetlen vállalkozás”. *Vigilia*, 2010/7, 545–547.

Mindszenty József: *Emlékirataim*, Toronto, 1974.

Agostino Casaroli: *A türelem vértanúsága*, SZIT, Bp. 2001.

Mészáros István: *Árnyak és fények*. Eötvös J. K. Bp.2008.

Giovanni Barberini: *L’Ostpolitik della Santa Sede*. Il Mulino, Bologna, 2007.

Giovanni Barberini: *La Politica del dialogo. Le Carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana.* Il Mulino. Bologna, 2008.